

דבי ר' עקיבא ודבי ר' ישמעאל בספרי דברים פיס' א-נד מאת אברהם גולדברג

רד"צ הופמן בספרו 'לחקר מדרשי התנאים'¹ רואה בספרי דברים שלושה חלקים נפרדים: החלק הראשון (עד סוף פיס' נח) שהוא רובו אגדה ומיעוטו הלכה, החלק השני (עד סוף פיס' שג) שהוא כולו הלכה, והחלק השלישי שהוא כולו אגדה.² הוא מייחס את החלק הראשון לדבי ר' ישמעאל ואת שני החלקים האחרונים (וכנראה גם מקצת האגדה בחלק הראשון)³ לדבי ר' עקיבא. ובלשונו הוא: 'בתור דבר מחלט אפשר להגיד על החלקים האחרים של ס' דבר' מההלכה ומהחלק האחרון של האגדה שהוא מדרש דרשב"י.⁴

במשך הזמן שינה הופמן את דעתו קצת, ובמאמרו אשר ביאהרבוך⁵ קבע שהחלק האגדי האחרון, כחלק האגדי הראשון (וכנראה, עכשיו כולו), הוא מדבי ר' ישמעאל.⁶ הרי"ן אפשטיין קיבל את דברי הופמן האחרונים ודן באריכות בפסקאות א-נד ובפסקאות שד-שנז כדי להוכיח שאלה שייכות לדבי ר' ישמעאל.⁷ הרי"ן אפשטיין גם מצא את "מקום-התפר" בו הספרי עובר מדבי ר' ישמעאל לדבי ר' עקיבא, בקטע מן הגניזה (MS TS 16.88) שפרסם רש"ז שכטר בראשונה,⁸ ואחרי כן הופמן במדרש תנאים, עמ' 58-56 ועמ' 69-71.⁹

הקטע, לפי קביעתו הנכונה של הרי"ן אפשטיין, 'הוא בוודאי דבי ר' ישמעאל'. הטרימינולוגיה, שמות החכמים, ואופן זכרונם הם מיוחדים לדבי ר' ישמעאל. הקטע מתאים בתחילתו (למרות שינויים קלים בלשון ובסגנון בתחילתו) לפיס' נד (עד סוף פרשה כ"ב בקטע), אבל מתחילת פרשה כ"ג ולהלן שונה הקטע לגמרי מן ההמשך בספרי שלנו. 'כאן בתחילת פיס' נה הוא אפוא מקום-התפר; מכאן ולהלן אצלנו דבי ר' ע, ובקטע - דבי ר' ישמעאל'.¹⁰

בגלל קטע זה שינה הרי"ן אפשטיין קצת מקביעתו של הופמן, ולא ייחס לדבי ר' ישמעאל את הפסקאות נה-נח, כפי שעשה הופמן, אף שדרכו של הופמן כאן הגיונית מאד, שהרי ענייני הלכה ממש בפרשת ראה אינם מתחילים אלא בפיס' נט, הקשורה להתחלת פרק יב בספר דברים.

1. תורגם על ידי אז"ר ב'מסלות לתורת התנאים', תל-אביב, תרפ"ח, עמ' 1-81.

2. שם, עמ' 66.

3. שם, עמ' 67, באותיות פטיט.

4. שם, ריש סעיף ב.

5. Jahrbuch der Jüdisch-literarischen Gesellschaft, VI (1908), pp. 304-327.

6. שם, עמ' 307.

7. "נ אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, ירושלים תשי"ז, עמ' 625-630.

8. *Jewish Quarterly Review* XVI (1904), 695-699.

9. במאמרו 'ממכילתא לפרשת ראה' בספר 'מאמרים לזכרון ר' צבי פרץ חיות' עמ' ס-ע. מכיון

ששכטר לא דקדק בקריאתו של הקטע, והופמן לא ראה את כתב-היד (והגיה כמעט תמיד בניגוד

לכתב היד!), ראה אפשטיין הכרח להדפיס מחדש צילום משופר והעתקה מחדש.

10. מבואות לספרות התנאים, עמ' 625. הפיזור הוא של הרי"ן אפשטיין.

אף שגילוי זה של רד"צ הופמן ומה שהוסיף עליו הרי"ן אפשטיין מושכים מאד, קשה לי לקבל את דבריהם בנושא זה. לא מצאתי בשאר מדרשי הלכה, אפילו במכילתא דר"י ובספרי במדבר, אגדה של ממש שאינה שייכת לדבי ר"ע, ומדוע יהיה הדבר שונה בספרי דברים?¹¹ חלקי האגדה במדרשים המובהקים של דבי ר' ישמעאל שייכים כולם לדבי ר' עקיבא, כפי שאפשר להכיר על פי שמות החכמים, דרכי ההצעה ועוד. המסכתות ויהי בשלח, שירה, ויסע, עמלק במכילתא דר"י הן של דבי ר"ע, ואין כמעט הבדל בינן לבין פרשיות מקבילות במכילתא דרשב"י¹². גם בספרי במדבר חלקי האגדה הבאים בפרשת בהעלותך (פיס' עח-קו), בפרשת בלק (פיס' קלא) ובפרשת פנחס (פיס' קלד-קמא) שייכים לדבי ר"ע, אלא שהרי"ן אפשטיין מעדיף את הקביעה הסתמית, שחלקים אלה הם 'מקור זר בספרי במדבר' (שם, עמ' 597), למרות שהטרמינולוגיה ושמות החכמים מצביעים בצורה כרוחה על מקור דבי ר"ע. אני חוזר על השאלה: מדוע ישתנה המצב בספרי דברים?

אמנם יש דבי ר' ישמעאל בחלק הראשון של ספרי דברים, אבל רק באלה הפסקאות של ענייני הלכה. בחלק הראשון של הספרי נדרשות שתי פרשיות של הלכה בספר דברים, פרשת שמע (פיס' לא-לו) ופרשת והיה אם שמוע (פיס' מא-מו). בפסקאות אלה שמות התנאים והטרמינולוגיה הם בחלקם הגדול של דבי ר' ישמעאל. אבל על סמך זה אין להניח מראש שגם האגדה בחלק זה של הספרי היא של דבי ר' ישמעאל. ובאמת, כבר ראה הרי"ן אפשטיין 'שאיין כל החלקים שבפיס' א-נד ממקור אחד ומעור אחד ואין הם מתאימים בכמה מקומות לקטעים הנמצאים במדרש הגדול' (שם, עמ' 626). אבל לא רצה לומר, למרות כל הסימנים לכך, שיש בחלק הראשון של הספרי דברים גם של דבי ר"ע, ולכן קבע 'ששני דבי ר' ישמעאל הם: ספרי שלנו פיס' א-נד מצד אחד, וקטע הגניזה וקטעי בעל מה"ג מצד שני' (שם, עמ' 627). אבל הופמן לפניו כבר הודה בספרו (אמנם באותיות פטיט!) 'ש'בכל זאת כנראה שהחלק היותר גדול מהאגדה שבחלק זה הוא משל ר"ש' (עמ' 67). ופתרונו לדבר הוא: 'כנראה בקטעים הראשונים הללו נתחברו מכילות דרי"ש ודר"ש ביחד' (שם). והרי"ן אפשטיין מסכם, אחרי דיון בפיס' א-כה ובפיס' כו-ל: 'ישנם אפוא בשני אלה גם דברים ממקורות שאינם דבי ר"י, אבל הם בכללם דבי ר"י' (עמ' 628).

במאמר זה נשתדל להוכיח שהאגדה בספרי דברים (כמו בכל מדרשי ההלכה) שייכת לדבי ר"ע. נדון רק באגדה שבחלק הראשון שבספרי דברים, ששם עיקר הבעיה בגלל ענייני הלכה שם השייכים לדבי ר' ישמעאל. בחלק האחרון לא נדון, שהרי אם נוכיח את שיטתנו באשר לאגדה בחלק הראשון של הספרי דברים, ממילא נחזור לקביעה הראשונה של רד"צ הופמן שהחלק האחרון של ספרי דברים, שהוא כולו אגדה, נובע מדבי ר"ע, כעיקר ספרי דברים, למרות סטיות אחדות בטרמינולוגיה וכדומה. מה שהביא את הופמן לשנות את דעתו הראשונה היה זה, כנראה, שראה את החלק הראשון של ספרי דברים כמקור דבי ר' ישמעאל, ובהתאם לכך היה מקום לקבוע כך גם באשר לחלק האחרון. נוכיח את שיטתנו בהערות מפורטות לפסקאות השונות שבחלק הראשון בספרי דברים. הציונים הם גם לפי העמודים והשורות שבמהדורת הרא"א פינקלשטיין. (הציונים למכילתא

11. אני מקווה לדון במאמר מיוחד על האגדה במדרשי ההלכה, ושם יפורט ענייני זה. לעת עתה ייאמר רק זה, שהדרשות הבודדות באגדה המובאות בשם ר' ישמעאל באות כדרך כלל למנוע את קבלת ההלכה שר' עקיבא מוציא מכתוב מסוים.

12. הסברים להבדלים הקטנים שכן נמצאים בחלקי האגדה בין המכילתא דר"י לבין המכילתא דרשב"י יבואו במאמר הנ"ל על האגדה במדרשי ההלכה.

דבי ר' עקיבא ודבי ר' ישמעאל בספרי דברים

דר"י הם לפי מהדורת האוראוויץ-רבין, למכילתא דרשב"י לפי מהדורת אפשטיין-מלמד, לתורת כהנים לפי מהדורת א"ה ווייס, ולספרי במדבר לפי מהדורת האראוויץ. פיס' א. 1: 2. 'והלא הוא כתב כל התורה כולה'. ראה בהערת המהדיר, שכך דעתו של ר' שמעון בכרייתא ב"ב טו:א.

1: 3. 'מלמד שהיו דברי תוכחות'. 'מלמד' הוא טרמין של דבי ר"ע. וכך בהמשך כאן (עמ' 1-2) בהביאו את פסוקי המקרא, אינו משתמש אלא ב'מלמד' ולא ב'מגיד'.

1: 7, 2: 6, 12, 16. 'מה תלמוד לומר'. לשון דבי ר"ע.

3: 5. 'מלמד שכנסם משה'. כך נוסח רוב כ"י. 'מגיד' רק בדפוס ובכ"ל.

3: 8. 'מלמד שהיו כולם בעלי תוכחה'. 'מגיד' רק בכ"ל.

3: 9-4: 2. 'אמר ר' טרפון... אמר ר' אלעזר בן עזריה... אמר ר"ע... אמר ר' יוחנן בן נורי וכו''. הכל כמו בתו"כ קדושים, מדרש דבי ר"ע, פרק ד' ה"ט (פט, ב).

4: 4, 5. מלמד.

4: 7. 'ר' יהודה אומר'. תנא מדבי ר"ע.

5: 1. 'שלש מסעות'. מכילתא דר"י (13.152) ומכילתא דרשב"י (19.101). אגדה, שהוא מדבי ר"ע בשתי המכילתות.

5: 1. 'ר' יהודה אומר המרו על הים והמרו בתוך הים'. כאן בקיצור וברמו. המקור השלם בחלק האגדה שבמכילתא דר"י (14.153) ובמכילתא דרשב"י (6.102).

5: 2. 'יכול לא הוכיחם'. לשון דבי ר"ע.

5: 12. 'ומה מרים וכו' כך נענשה המדבר בגנותו של חבירו ברבים על אחת כמה וכמה'. כספרי (עיקר ספרי דברים דבי ר"ע) לקמן פיס' רעה (4.294).¹³

6: 2. 'היה ר' יהודה אומר'. דבי ר"ע.

6: 2. 'ר' שמעון'. ואין כאן התוספת "בן יוחי" הרגילה בדבי ר"י.

6: 9. 'ר' בניה'. מן הגליל ומרבותיו של ר' יוחנן. שייך לדבי ר"ע. דרשתו לקמן בפיס' ב (13.9) היא בתוספתא פ"א ה"א, שהיא מן הסתם מקור ר"ע.

6: 10. 'ר' יוסי בן חנינה'. מדבי ר"ע.

6: 11. 'ר' יהודה אומר'. דבי ר"ע.

6: 13. 'ר' יוסי בן דורמסקית'. נזכר ביחד עם ר' יהודה כאן ולקמן 5: 7; 4: 8.

7: 3, 5. 'ר' יהודה, ר' יוסי בן דורמסקית'. ר' יוסי בן דורמסקית נוקט בשיטת ר' שמעון לקמן פיס' סו (2.123), ולכן יש לייחסו לדבי ר"ע.

8: 3. 'כיוצא בו דרש ר' יהודה... אמר לו ר' יוסי בן דורמסקית'.

פיס' ב. 8: 11. 'ר' יהודה אומר'.

9: 1, 4; 6. 'ר' יהודה אומר... ר' בניה אומר... אבה יוסי בן חנן איש ינוח אומר'.

שתי שיטות של דבי ר"ע (ור' בניה דורש "והיה" מיד, כדדבי ר"ע) בראשונה, ואחרי כן שיטה שלפי שם התנא שייכת לדבי ר' ישמעאל, כנראה. אבל כך רגיל הרבה בכל מדרשי ההלכה, שבראשונה מובאות דעות תנאים של האסכולה העיקרית, ואחרי כן של האסכולה החולקת.

13. גם בחלק האגדה שבספרי בהעלותך שהוא מקור דבי ר"ע נזכר עניין מרים. פיס' צט (10.98) דומה בלשונה לפיס' רעה בספרי דברים. בפיס' ק (13-15.99) מחלוקת ת"ק סתמי ור' נתן. הסתם שונה בשיטת דבי ר"ע בספרי דברים 'מלמד שלא היתה שם בריה אלא בינן לבין עצמן דברו בו', ור' נתן שונה שיטה חולקת של דבי ר' ישמעאל 'בפניו של משה דברו בו' וכו'.

- 9 : 9. 'מלמד'.
- 9 : 12. 'איזהו אחד, זה חדש העבור'. בשיטת ר' יהודה בניגוד לר' נחמיה בתוס' ב"ב פ"ב ה"י. הכול דבי ר"ע.
- 9 : 15. 'מה תלמוד לומר'. סגנון דבי ר"ע, ולא 'למה נאמר' של דבי ר"י.
10. 1. 'מלמד'.
- פיס' ד. 12, 10, 12. 'ר' יהודה אומר... וחכמים אומרים'. מחלוקת בין תלמידי ר"ע בפירוש הלשון 'הואיל משה'.
13. 1. 'לאמר... מי ששמע פסוק אחד ושכתו וכו'.' דורש 'לאמר' כדבי ר"ע.
13. 5. 'לא מעצמי אני אומר לכם'. סגנון רגיל במדרשי דבי ר"ע, כגון תו"כ שמיני פרק א' ה"ח (מז, א).
- פיס' ו. 14 : 9. 'ואין לבנון אלא בית המקדש'. כדלקמן פיס' כח (45. 5) וכמו שמובא באגדה בספרי פנחס פיס' קלד (181. 6).
- פיס' ז. 15 : 10. 'אמר להם איני אומר לכם לא מאומד ולא משמועה'. השווה מכילתא דרשב"י (מדרש הגדול) לשמות יט:ד (138, 7).
- פיס' ח. 16 : 1. 'מה תלמוד לומר'.
- פיס' ט. 16 : 15. 'לאמר. לא מעצמי אני אומר לכם'. דורש 'לאמר' והדרשה היא רגילה בדבי ר"ע. ראה הערה לפיס' ה.
- פיס' י. 18 : 7. 'ר' שמעון בן יוחי אומר'. אף שהשם המלא אופייני למדרשי דבי ר' ישמעאל, אין כאן כלל בלי יוצא מן הכלל, בפרט כמו כאן, שר' שמעון בן יוחי אינו נזכר בסוף שורה של תנאים מדבי ר' ישמעאל.
- פיס' יא. 19 : 3. 'ואתה נותן קצבה לברכתינו'. מקבילה בספרי בהעלותך, בחלק האגדה השייך לדבי ר"ע, פיס' פד (83:17).
- פיס' יב. 19 : 12. ברוב הנוסחאות: 'לבדי. לא מעצמי אני אומר לכם'.
- 20 : 3 ; 21 : 1. 'מלמד'.
- פיס' יג. 22 : 1. 'ר' יוסי'.
- 22 : 8. 'רשב"ג אומר'. מקבילה (בסתם) בספרי בהעלותך, בחלק האגדה השייך לדבי ר"ע, פיס' צב (93:8).
- 23 : 1. 'יכול'.
- 23 : 7. 'מלמד'.
- פיס' טז. 26 : 9 - 27 : 1. 'כך היתה מדתו של ר' ישמעאל... רבן שמעון בן גמליאל אומר אינו צריך'. הערה של תנא דבי ר"ע בניגוד למדתו של ר' ישמעאל.
- פיס' יז. 28 : 3. 'שמא תאמר עני הוא'. תו"כ קדושים פרק ד' ה"ב -ה"ג (פט, א).
- 28 : 9. 'לא תגורו'. נמצא כמעט בכל הנוסחאות וחסר במדרש תנאים. ברור שקטע זה הוא דבי ר"ע, ובשום אופן אין לפסלו מעיקר הספרי (ראה בהערת המהדיר) דווקא מפני שאינו מובא במדרש תנאים!
- 29 : 3. 'רבן שמעון בן גמליאל'.
- 29 : 11. 'אתה דן דין קשה'. מכילתא דרשב"י (מדרש הגדול) יח, כו (134:18).
- פיס' יט. 31 : 3. 'ואומר אליכם'. לא מעצמי וכו'.
- 31 : 12. 'לא מאומד ולא משמועה'. ראה למעלה לפיס' ז.
- פיס' כב. 33 : 6. 'מגיד' כמעט בכל הנוסחאות (דפוס: מגיד הכתוב).

דבי ר' עקיבא ודבי ר' ישמעאל בספרי דברים

33 : 7. 'מגיד' בארבע נוסחאות, 'מלמד' בארבע נוסחאות.

33 : 10. 'מלמד' ברוב הנוסחאות.

33 : 11. 'מלמד' בכל הנוסחאות.

פ'ס' כג. 33 : 13. 'אמר ר' שמעון'. אין כאן תוספת 'בן יוחי'.

33 : 15. 'מגיד שארץ כנען גבוהה מכל הארצות'. מקבילה לקמן בסוף פ'ס' קנב

(206 : 8), ושם ברוב הנוסחאות: מלמד.

פ'ס' כד. 34 : 4. 'מלמד'.

פ'ס' כה. 34 : 17. 'המסו את לבבנו לאמר. אמרו לו וכו'. דורש 'לאמר'.

35 : 3. 8. 'מלמד'.

35 : 4. 'רבן שמעון בן גמליאל אומר'.

35 : 10. 'ואמר אלכם. אמר להם לא מעצמי אני אומר לכם וכו'.

35 : 14. 'אם אין אתם מאמינים להבא האמינו לשעבר'. מכילתא דרשב"י יב, יב

(15 : 3).

סקרנו עד כה את הפסקאות א-כה הכוללות את הדרשות לשלושים הפסוקים הראשונים של ספר דברים, וראינו מעל כל ספק ש'קובץ אחר' זה שהוא כולו אגדה, אינו אלא של דבי ר' עקיבא. אולם הרי"ן אפשטיין מוצא בכל זאת פה ושם מדבי ר' ישמעאל בפסקאות אלה. האם הוכחותיו משכנעות?

והנה בקשר לקטע שבפ'ס' ו (14 : 7) 'אמר להם כשאתם נכנסים לארץ צריכים אתם להעמיד מלך ולבנות לכם בית הבחירה' הוא אומר: כר' [יו]נתן במכיל' דברים, תפארת ישראל 192: המלך קודם לבית הבחירה ובית הבחירה קודם להאבדת עמלק, בניגוד לספרי ראה פ'ס' סז בשם ר' יהודה (עמ' 625).

אבל בפ'ס' שלנו אין התנא בא אלא לפרש את המלה 'והלבנון', 'ש'אין לבנון אלא מלך', 'ואין לבנון אלא בית המקדש'. אין כאן מקום להזכיר האבדת עמלק. ובאשר לסדר, הרי גם ר' יהודה בפ'ס' סז (132 : 4) מונה לפי סדר זה: ר' יהודה אומר שלש מצוות נצטוו ישראל בשעת כניסתם לארץ למנות להם מלך לבנות להם בית הבחירה ולהכרית זרע עמלק'. מה במכילתא דברים בניגוד לר' יהודה? ואם מכילתא דברים מקביל לפ'ס' ו, הרי רגיל שהאגדה במדרשי ר' ישמעאל הוא של דבי ר"ע! וכבר אמרנו בדברינו על פ'ס' ו למעלה שאותן הדרשות ל'לבנון' באות בספרי פנחס פ'ס' קלד, מקור דבי ר"ע.

הרי"ן אפשטיין (שם) בונה על מה שמובא בסתם בהמשך פ'ס' ו (3 : 15): 'משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק לשחין וישתחן לך'. משל זה מובא בבבלי שבועות מז ע"ב בשם דבי ר' ישמעאל. ראייה זו אינה כל כך חזקה כפי שהיא נראית לכאורה. שמו של ר' ישמעאל אינו נזכר כאן בספרי, ומה שמובא בתלמוד בשם תנא דבי ר' ישמעאל הוא לפעמים בניגוד למקורות ר' ישמעאל עצמם! ראה דבריו שם, עמ' 562-563.

בפ'ס' יא מוצא הרי"ן אפשטיין הקבלה לספרי בהעלותך סוף פ'ס' פד, שהוא גם במכילתא דברים שבמ"ת 71 (עמ' 625). אבל ספרי בהעלותך פ'ס' פד כחלק האגדה שבפרשה זו שייך לדבי ר"ע!

ראייה נוספת היא מפ'ס' כד (34 : 12): 'משל הדיוט אומר מה דבלבך על רחמך, מה דבלביה עלך'. משל זה מובא בתנחומא בובר שלח, הוספה עמוד 84: ר' יוסי בר' חנינא שונה אותה בשם ר' ישמעאל משל הדיוט אומר מה דבלבך וכו' (עמ' 626). נוסח מן התנחומא בלבד אין כוחו להכריע הרבה. כבר ראינו שהבבלי בשבועות מייחס 'משל הדיוט' לדבי ר' ישמעאל,

ואולי בהשפעת הבבלי מייחס התנחומא גם 'משל הדיוט' זה לר' ישמעאל. לעומת מספר קטן זה של ראיות בעד, מוכרח הר"ן אפשטיין לציין (שם) כמה ראיות נגד בפסקאות אלה. מכיון שיוצא מן ההנחה שכל מה שיש בפ"ס א-כה שייך לדבי ר' ישמעאל, קשה לו להסביר שינויים והבדלים שאנו מוצאים בין הספרי בפסקאות אלה לבין מדרש תנאים. כך, מה שמובא בשם ר' ישמעאל במ"ת מקביל לפ"ס א אינו בספרי. גם ממה שדורש מדרש הגדול על 'הואיל משה' אין בספרי פ"ס ד אלא דרשתו של ר' יהודה. במדרש הגדול באות גם דרשותיהן של ר' נחמיה ור' יהושע. (תנאים, אגב, של דבי ר"ע!). במקבילה לפ"ס כ מובאת במדרש תנאים דרשה אחרת בשם ר' ישמעאל. ואין להר"ן אפשטיין מוצא אלא להניח 'כאן וודאי מכילתא אחרת, שמביאה מעין דברים אלה בשם ר' ישמעאל. וכך יוצא לו 'ששני דבי ר' ישמעאל הם' (עמ' 627).

במקום שמצד אחד קשה להביא אפילו ראייה אחת משכנעת על פסקאות א-כה שהן דבי ר' ישמעאל ושמצד אחר הוכחות מרובות שפסקאות אלה הן של דבי ר' עקיבא, ונוסף לזה הבדלים גדולים בין הספרי למדרש הגדול (ומה שבאמת מקביל יש להניח שלקח בעל מ"ה מן הספרי), קשה מאד להבין מדוע נדחק הר"ן אפשטיין ללכת כאן אחרי רד"צ הופמן. ונראה שגילויי החר"ף על "מקום-התפר" בין פ"ס נד לפ"ס נה על פי קטע המכילתא של הגניזה הביא אותו לייחס כל מה שקדם לפ"ס נה לדבי ר' ישמעאל.

הקובץ השני של פסקאות בתוך החלק האגדי הראשון של ספרי דברים הוא לפי הר"ן אפשטיין (שם) פ"ס כו-ל. אבל גם קובץ זה חייב הוא להודות שייך ל"מקור אחר". בפ"ס כו (3: 37) בא ר' שמעון אומר, 'ובהמשך שם בקשר ל'לאמר' וכו', הוא מוצא 'כעין ספרי במדבר פ"ס קה-קלח' בפרשת בהעלותך ופ"ס קלד בפרשת פנחס.

אך למותר יהיה להביא עוד ראיות המוכיחות שפ"ס כו-ל הן של דבי ר"ע, וכל לומד יכול בקלות לעמוד עליהן. 'ולא נקבל, כמוכח, מה שהר"ן אפשטיין קובע לגבי פסקאות אלה: 'שאינם דבי ר"י, אבל הם בכללם דבי ר"י' (ריש עמ' 628).

אנו באים כעת לקובץ האחרון של פסקאות בחלק הראשון של ספרי דברים, פ"ס לא-נד. הר"ן האפשטיין קובע שקובץ זה 'הוא דבי ר"י אופיי' (שם) ואין ספק שהוא צודק לפי ההוכחות שהוא מביא בהמשך דבריו שם, ובעיקר ממה שהוא מוצא מקביל למכילתא דר"י ולספרי במדבר. אבל פסקאות אלה אינן אגדה, אלא הלכה ברובן. פ"ס לא-לו דורשת את הפסוקים של פרשת שמע בואתחנן (ו: ד-ט), ופ"ס לז-נד דורשות את הפסוקים בסוף פרשת עקב (בקפיצה מפרשת שמע עד פרק יא: בספר דברים). פ"ס לז-מ דורשות את שלושת הפסוקים (יא: י-יב) הבאים לפני פרשת 'והיה אם שמוע'. פרשת 'והיה אם שמוע' (יא: יג-כא) שעיקרה הלכה נדרשת בפ"ס מא-מז. הפסוקים האחרונים שבפרשת עקב (יא: כב-כה) נדרשים בפ"ס מח-נב. פ"ס נג-נד דורשות את הפסוקים הראשונים שבפרשת ראה (יא: כו-כח)¹⁴.

אולם גם בקובץ זה אפשר לטעון שחלקי האגדה הם של דבי ר"ע. אמנם הטרימינולוגיה בכל הקובץ היא של דבי ר' ישמעאל, אבל אפשר שבגלל זה שהקובץ הוא רובו הלכה של דבי ר' ישמעאל, נמשכה גם הטרימינולוגיה בחלקי האגדה לפי המסגרת הכללית של הקובץ. בנוגע לשמות התנאים הנזכרים בחלק האגדה, ואפילו במקצת של חלק ההלכה, השמות הם

14. למעשה כל הפסקאות חוץ מאלה הדורשות את פרשת 'שמע', 'והיה אם שמוע', ואולי גם את הכתוב 'כי אם תשמרון את כל המצוה הזאת' (פ"ס מח), אפשר להחשיבן כפסקאות של אגדה.

דבי ר' עקיבא ודבי ר' ישמעאל בספרי דברים

ברוב רובם, של דבי ר"ע. תנאים מדכי ר' ישמעאל הנזכרים בקובץ זה הם: ר' ישמעאל (פיס' לה, לז, מג, מח-הכל ענייני הלכה), ר' יאשיה (לג), ר' יצחק (לה, לו, מב, מח), ר' אלעזר המודעי (מ), ר' אליעזר (לב, לה, לח, מג, מד), ר' נתן (לה, מב), ר' אלעזר בן עזריה (נ).

לעומת אלה, מוצאים אנו מדכי ר"ע את: ר' עקיבא (לא, לב, מא, מג, מז, מח), ר' מאיר (לב, מג), ר' יהודה (לה, לז, מג, מח), ר' נחמיה (לב), ר' יוסי (לח, מג), ר' יוסי בן דורמסקית (מג), ר' יוסי בר' יהודה (לב), ר' יוסי בן המשולם (לט), ר' יוסי בן עקיבא (מו), ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי (נד), ר' יהושע בן קרחה (מג, מז, נג), ר' צדוק (לח), ר' יעקב (נ), רשב"ג (מג), רבי (לג, מב), ר"ש בן מנסיא (לב, מז, מח).

ושם המופיע יותר מכל שם אחר בקובץ זה, בין בפסקאות של הלכה ובין בפסקאות של אגדה, הוא ר' שמעון בן יוחי: לא (2: 50), לב (2: 57), לז (10: 70; 5: 71), לח (2: 76; 11), לט (10: 78; 17: 77), מ (10: 83; 16), מב (12: 90), מג (2: 92; 102: 2), מז (1: 105; 1: 107), מח (9: 108; 5: 110; 2: 113).

ואף שצורת השם 'ר' שמעון בן יוחי' הוא מה שרגיל בדבי ר' ישמעאל, וברור שהמקור הוא דבי ר' ישמעאל כשהוא מופיע באותה הפסקא שבה נזכר שמו של ר' ישמעאל או תנא אחר מאסכולה זו, אין להניח כך בפסקאות אגדה, שבהן אינו מופיע אלא ביחד עם תנאי דבי ר"ע, וכפי שכתבנו למעלה.

עלינו כעת לענות על השאלה: אם ספרי דברים הוא כמעט כולו של דבי ר"ע, בין בענייני הלכה בין בענייני אגדה, איך נכנסו הדרשות בענייני הלכה מדבי ר' ישמעאל בחלק הראשון של ספרי דברים?

כדי לענות על שאלה זו, יש לשים לב למה שנדרש בחלק הראשון של ספרי דברים. אין כאן מדרש רצוף, כמו בחלק האמצעי. אין כאן אלא ליקוטי מדרש לחלקי פרשיות. כל מה שנדרש מפרשת דברים הוא שלושים ואחד פסוקים של הפרק הראשון. מפרשת ואתחנן אינם נדרשים אלא הפסוקים הראשונים שבכריש הפרשה (ג, כג-ד, א) ואת הפסוקים של "שמע" (ו, ד-ט). מפרשת עקב רק העניינים האחרונים של הפרשה (יא, יכה) נדרשים. החוליה העיקרית מהווים הפסוקים של 'והיה אם שמוע', והרושם הוא שמה שנדרש בעקב הוא כעין המשך לדרוש גם את הפרק השני שבקריאת 'שמע' ובזכות 'והיה אם שמוע' נדרשים כמה פסוקים לפני כן ואחרי כן. הרציפות ממש של ספרי דברים מתחילה רק כאן ונמשכת בפרשת ראה והלאה כמעט בלי הפסקים עד פרשת 'כי תצא' בדרשות על כל כתוב וכתוב של המקרא.

החלק הראשון של ספרי דברים אינו אפוא חלק אינטגרלי של המדרש. מבחינה מסוימת אפשר לראות את התחלת ספרי דברים רק בפרשת 'ראה', וכל חלקי העניינים הנדרשים לפני כן כעין המשך של ספרי במדבר, שהוא מדכי ר' ישמעאל. לפי זה, ה'סוף' של 'במדבר' דומה לסוף של מכילתא דר' ישמעאל לשמות, שהוא גם כן ליקוט. כך יוצא שההלכה בליקוט זה היא המשך אסכולת ההלכה בספרי במדבר, והאגדה היא המשך של אסכולת האגדה בספרי במדבר.

ועכשיו מלה אחרונה על "מקום-התפר" שמצא הרי"ן אפשטיין בקטע מן המכילתא של הגניזה. נכון שפיס' נד היא של דבי ר' ישמעאל והקטע ממשיך בדבי ר' ישמעאל, בזמן שבספרי דברים ההמשך בפיס' נה הוא של דבי ר"ע. אבל אין מזה שום הוכחה שכל מה שקדם בספרי דברים, ואפילו כשיש מקבילות במדרש הגדול ואפילו במכילתא לדברים, הוא

של ר' ישמעאל. בעל מדרש הגדול מעתיק מן הספרי דברים יותר ממה שהוא מעתיק מן המכילתא. ואפילו המכילתא עצמה מסדרת מדבי ר' עקיבא בענייני אגדה בדיוק כפי מה שאנו מוצאים במכילתא דר' ישמעאל לשמות. כל מה שאפשר לומר על "מקום-התפר" הוא זה שעוזר לנו להכיר בספרי דברים את המעבר בין מה ששייך לדבי ר' ישמעאל בתוך הקובץ האחרון של החלק הראשון של ספרי דברים לבין ההמשך בעיקר ספרי דברים, שהוא כולו דבי ר' עקיבא.